

I. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК378.019.12:005.25

Вайнола Р.Х., Сі Цзечень

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ»

У статті здійснено характеристику обґрунтування понять «відповідальність» та «соціальна відповідальність» у сучасній науковій літературі. Деталізовано підходи до характеристики таких видів відповідальності, як: індивідуальна (особистісна), групова та колективна відповідальність. Запропоновано трактування поняття «соціальна відповідальність» як важливого особистісного утворення. Представлено різні класифікаційні підходи до визначення та обґрунтування поняття «соціальна відповідальність». Соціальна відповідальність розкрита як невід'ємний елемент суспільного механізму, формування соціального благополуччя й добробуту. Здійснено узагальнення та аналіз науково-методичної літератури, результатів наукових досліджень щодо формування соціальної відповідальності студентської молоді. Охарактеризовано роль закладів вищої освіти у формуванні соціальної відповідальності студентської молоді, залученні до вирішення соціально значущих проблем у суспільстві.

Ключові слова: відповідальність, особистісна відповідальність, групова відповідальність, колективна відповідальність, соціальна відповідальність, студенти, заклад вищої освіти.

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві потребують переосмислення поглядів на проблему виховання молоді. Від рівня вихованості студентської молоді залежить прогрес та добробут суспільства та держави загалом. Одним із пріоритетних напрямків освіти є виховання відповідальних громадян, що здатні до свідомого суспільного вибору, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям та суспільству. Реалії сьогодення вимагають розвитку у студентській молоді свідомого ставлення до розбудови суспільства та соціальних відносин, вміння приймати рішення у нестандартних ситуаціях та нести за них відповідальність.

Саме тому перед вищими навчальними закладами постає проблема виховання та формування соціально відповідальної молоді людини.

Відповідальність як особистісне утворення дозволяє усвідомлювати свій обов'язок перед іншими та суспільством в цілому. Успішне вирішення проблеми виховання відповідальності у студентській молоді залежить від розроблення теоретичних засад на міждисциплінарному рівні і узагальнення практичного досвіду у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів. Одним із шляхів вирішення проблеми формування відповідальності студентської молоді є

організація позанавчальної діяльності, залучення до вирішення соціально значущих проблем у суспільстві.

Актуальність вище окреслених положень відображено у державних документах, а саме: Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності.

Активна участь студентів вищих навчальних закладів у вирішенні проблем суспільства сприяє формуванню таких особистісних рис, як-от: суспільна компетентність, соціальна зрілість, вміння брати на себе відповідальність. У процесі соціально-виховної роботи вищого навчального закладу студенти набувають знання про соціальні проблеми, розуміння принципів та шляхів допомоги, власної відповідальності за зміни, що відбуваються в оточуючому середовищі.

Особливо актуальним постає це завдання, коли мова йде про майбутніх підприємців, оскільки підвищення рівня моральної свідомості підприємця, формування в нього навичок етичної поведінки та вміння вести соціально-відповідальний бізнес є гарантом позитивних зрушень в соціально-економічному житті суспільства.

Проблема виховання студентської молоді є мультидисциплінарною, її різні аспекти досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими у філософії (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Надольний, В. Огнев'юк та ін.), педагогіці (С. Вітвицька, В. Галузинський, Л. Зданевич, С. Карпенчук, Б. Красовицький, Т. Кричківська, Н. Лавриченко, Г. Левківська, М. Папуча, І. Підласий та ін.), соціології (В. Городяненко, Г. Осіпов, О. Яременкота ін.), соціальній педагогіці (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, А. Мудрик, С. Савченкота ін.), психології (Б. Ананьєв, Г. Андреєва, Л. Божович, І. Булах, І. Кон, А. Петровський та ін.).

Виховання відповідальності як особистої якості та риси характеру було досліджено в психології (І. Бех, М. Боришевський, О. Патинок, Л. Подоляк, В. Рубінштейн, М. Савчин, І. Третьякова, В. Юрченко та ін.), педагогіці (А. Алексюк, Г. Васянович, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.).

Дисертаційні дослідження останніх років розглядали проблему формування соціальної відповідальності у таких аспектах: виховання відповідальності як ознаки соціальної зрілості дітей та молоді (Н. Голова, О. Зварищук, Л. Канішевська, А. Яцеленко та ін.); виховання громадянської відповідальності (К. Пекач); формування відповідальності студентів у закладах вищої освіти (Р. Зеленський); виховання моральної відповідальності сільської молоді (І. Сопівник); виховання професійної відповідальності майбутніх фахівців (Н. Кибальна) та ін. Правові аспекти соціальної відповідальності громадянина деталізовано в дослідженні В. Грищук. Особливості професійної моральності підприємця в контексті соціальної відповідальності розкрито в працях М. Кононець.

Узагальнення та аналіз науково-методичної літератури, результатів наукових досліджень щодо формування відповідальності студентів дали змогу відзначити, що у вагомих за теоретичними і прикладними здобутками працях

залишається поза увагою ґрунтовне вивчення проблеми формування соціальної відповідальності як особистісного утворення та можливостей виховної діяльності закладу вищої освіти як чинника формування соціальної відповідальності майбутніх підприємців.

Таким чином, метою даної статті є обґрунтування понять «відповідальність» та «соціальна відповідальність» у сучасній науковій літературі, виявлення підходів до визначення поняття «соціальна відповідальність студентів».

Ми вважали за доцільне здійснити аналіз трактування первинного для нашого дослідження поняття «відповідальність». У виявленні сутності окресленого феномену доречно скористатися словниковою літературою, яка пропонує два значення поняття «відповідальність»: 1) покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова; 2) серйозність, важливість справи, моменту тощо» [2, с. 177].

У словнику української мови за редакцією Б. Грінченка «відповідальність» осмислюється у двох ракурсах. Такий лінгво-історично підхід зумовлений значенням терміна, який позначає два аспекти цього поняття: 1) «відповідати чомусь, бути відповідним до чогось»; 2) «відповідати (відповісти) за щось»» [8, с. 224].

Вивчення і аналіз філософських, психологічних і педагогічних праць з проблем відповідальності зумовили обрання підходів до розуміння цього поняття, що відображає об'єктивний, історично конкретний характер взаємовідносин між особистістю, колективом, суспільством з позицій усвідомленого здійснення пред'явлених до них взаємних вимог. При цьому дослідники проблеми [4; 6; 7] виокремлюють різновиди відповідальності: юридичну, моральну, особистісну тощо. Так залежно від суб'єкта відповідальних дій розрізняють індивідуальну (особистісну), групову та колективну відповідальність.

Проаналізувавши та узагальнивши визначення відповідальності, російський дослідник К. Муздибаєв зазначає, що «відповідальність в феноменологічному значенні може містити наступні функціональні характеристики: прийняття на себе людиною або групою певних відповідальних зобов'язань; прийняття відповідальних зобов'язань за кого-небудь, що-небудь; складання з себе (з іншого) відповідальних зобов'язань» [6, с. 55]. При цьому, на думку дослідника, «всі дії, пов'язані з поняттям відповідальності, припускають активність носія відповідальності, незалежно від того, нав'язана вона людині ззовні або прийнята їм на себе добровільно» [6, с. 57].

Таким чином, ми будемо розуміти відповідальність як прийняття або покладання певних зобов'язань, висування на цій основі вимог відповідно особі, групі, організації з подальшим застосуванням санкцій в разі невиконання таких зобов'язань.

Особистісною властивістю відповідальність робить розуміння і усвідомлення відповідальності перед собою, іншим, групою осіб. Відповідальність індивіда формується як наслідок тих зовнішніх. вимог, що до нього висуває суспільство, даний колектив, референтна група [1].

Особистісна відповідальність пов'язана з поняттям локусу контролю і буває двох типів: інтернальність (коли особистість покладає на себе всю відповідальність за те, що відбувається з нею в житті) та екстернальність (коли індивід схильний вважати себе відповідальними за все, що відбувається з ним або в інших людей, за зовнішні обставини, соціальну ситуацію тощо). Ці вимоги, що усвідомлено сприйняті індивідом, стають внутрішньою основою мотивації його відповідальної поведінки, регулятором якого є совість. Тобто виховання відповідальності молодого людини є чинником формування моральності у цілому. Отже, у суто індивідуальному плані відповідальність є ознакою соціалізованості особистості.

Натомість соціальна відповідальність особи постає як невід'ємний елемент суспільного механізму, формування соціального благополуччя й добробуту.

Висвітленню загальних положень та окремих аспектів соціальної відповідальності присвячені психолого-педагогічні дослідження [4; 5; 6]. Дослідники проблеми в галузі економіки зазначають, що соціальна відповідальність є тим фундаментом, на якому розбудована вся система соціально-економічних відносин у суспільстві. У цьому випадку вона виступає невід'ємним елементом у макросистемі людина-держава-суспільство. Людина, усвідомлюючи свою відокремленість від світового життя, розмірковуючи над проблемами свободи, відповідальності, сенсу життя, змушена постійно відчувати протиріччя між суцим і належним, зіставляти, порівнювати, живучи не просто в онтологічному континуумі «природа-соціум», а в культурі, з неминучістю подекуди впадає в дисонансний стан розладу зі світовим порядком і самим собою [1].

Обґрунтовуючи значення соціальної відповідальності для розвитку незалежного українського суспільства В. Гришук підкреслював, що «ефективний соціальний контроль, заснований на загальнолюдських цінностях гуманності, демократичності, справедливості, законності і неухильного дотримання, забезпечення прав людини, є невід'ємною рисою незалежної демократичної соціальної правової держави громадянського суспільства, на шлях розбудови яких стала нині Україна» [3, с. 7].

Цінною є наукова позиція Р. Малінаускаса, який, аргументує своє переконання, що «соціальна відповідальність - це відповідальність перед суспільством з позицій виконання прийнятих в ньому норм і правил, відповідальність за результати спільної діяльності» [4, с. 136].

У контексті вищезазначеного наш інтерес викликають висновки В. Гришука, який визначає соціальну відповідальність як соціально-нормативне явище, що є «добровільним та свідомим виконанням і дотриманням суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їх порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами» [3, с. 137]. При цьому автор наголошує, що соціальна відповідальність має не лише ознаки позитивної (перспективною), коли йдеться про добровільне і свідоме виконання, дотримання суб'єктами соціальних норм, а і негативної, коли суб'єкт відповідальності не бере на себе дані соціальні зобов'язання.

Провідним у зазначених теоріях соціальної відповідальності для нас стало твердження К. Муздибаєва, який визначає соціальну відповідальність наступним чином: «Це, перш за все якість, що характеризує соціальну типовість особистості. Тому ми будемо говорити про соціальну відповідальність, маючи на увазі схильність особистості дотримуватися в своїй поведінці загальноприйнятих у даному суспільстві соціальних норм, виконувати рольові обов'язки і її готовність дати звіт за свої дії. Відчуженість від соціальних норм і невміння знайти сенс життя послаблюють соціальну відповідальність...» [6, с. 98].

Отже, ми визначили підходи до розуміння соціальної відповідальності як важливого особистісного утворення. Його значущість для студента полягає в тому, що тільки фахівець високого рівня культури, що володіє глибокими знаннями, вміннями, навичками, здатний вирішувати завдання сталого розвитку суспільства, країни. При цьому в основі розвитку соціальної відповідальності у студентів як майбутніх професіоналів покладено показники відповідального ставлення до виконання майбутніх професійних завдань на користь суспільству, прагнення бути корисним для своєї країни, відповідальність за перспективи професійної та особистісної успішності.

Таким чином, соціально-виховна робота закладу вищої освіти нині покликана сформулювати позитивне ставлення до відповідальної поведінки молодої людини в цілому і в конкретній області професійної діяльності, усвідомленню сприйняття і прийнятті пропонованих суспільством, конкретним соціумом моральних вимог.

До перспектив наших наукових розвідок належить визначення особливостей формування соціальної відповідальності студентів, виявлення специфіки цього процесу в студентів – майбутніх підприємців, визначення критеріїв і показників соціальної відповідальності, виходячи з характеристики ознак соціальної відповідальності студентів.

Використана література:

1. Баканова Е. С. Институциональные основы формирования социальной ответственности бизнеса в экономике России : дис. ... канд. экон. наук. - СПб., 2007. 156 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун». 2009. – 1728 с.
3. Грищук В.К. Соціальна відповідальність: навчальний посібник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 152 с.
4. Малинаускас Р.К. Динамика социальной ответственности студентов педвузов // Социологические исследования. – 2003. – № 7. – С. 135-138.
5. Минкина Н. А. Воспитание ответственностью : учеб. пособие. М., 1990. 144 с.
6. Муздыбаев К. Психология ответственности. – М., 1983. – 240 с.
7. Повякель Н.И. Теория социального научения (Дж.Роттер) / Психологические теории и концепции личности. Краткий справочник. – К.: «Рута», 2001. – 320 с.

8. Словник української мови / за ред. Б.Д. Грінченка. – К.: АН УРСР, 1958. – 494 с.

ВАЙНОЛА РЕНАТЕ ХЕЙКИЕВНА, СИ ЦЗЕЧЕНЬ. *Подходы к определению понятия «социальная ответственность студентов.*

В статье осуществлена характеристика обоснования понятий «ответственность» и «социальная ответственность» в современной научной литературе. Детализированы подходы к характеристике таких видов ответственности, как: индивидуальная (личностная), групповая и коллективная ответственность. Предложена трактовка социальной ответственности как важного личностного образования. Представлены различные классификационные подходы к определению и обоснованию понятия «социальная ответственность». Социальная ответственность раскрыта как неотъемлемый элемент общественного механизма, формирования социального благополучия и благосостояния. Осуществлено обобщение и анализ научно-методической литературы, результатов научных исследований по формированию социальной ответственности студенческой молодежи. Охарактеризована роль учреждений высшего образования в формировании социальной ответственности студенческой молодежи, привлечении к решению социально значимых проблем в обществе.

Ключевые слова: ответственность, личностная ответственность, групповая ответственность, коллективная ответственность, социальная ответственность, студенты, учреждения высшего образования.

VAYNOLA RENATE, XI ZECHEN. *Approaches to the definition of «social responsibility of students».*

The article describes the characteristic justification of the concepts of «responsibility» and «social responsibility» in the modern scientific literature. Detailed approaches to the characterization of such types of responsibility as: individual (personal), group and collective responsibility. The interpretation of social responsibility as an important personal education is proposed. Various classification approaches to the definition and justification of the concept of «social responsibility» are presented. Social responsibility is disclosed as an integral element of the social mechanism, the formation of social well-being and welfare. The compilation and analysis of scientific and methodical literature, the results of scientific research on the formation of social responsibility of students has been carried out. The role of institutions of higher education in the formation of the social responsibility of students, involvement in solving socially significant problems in society is characterized.

Keywords: responsibility, personal responsibility, group responsibility, collective responsibility, social responsibility, students, institutions of higher education.